

Nils Lid (1890–1958)

Audun Kjus

I mellomkrigstiden ble folkelig kultur studert på mange og ulike måter. Innfallsvinkelen til Nils Lid overskrider skillelinjer mellom materiell kultur og åndskultur, som andre har villet bruke til å skille mellom fagdisiplinene etnologi og folkloristikk. Praktisk talt alle forskningsarbeidene til Lid fokuserer på skikker, altså tradisjonsbetingede handlinger. Han har alltid også et språkhistorisk perspektiv: Hva kan språket og språkhistorien fortelle om historien til skikken? Selv om Lid i liten grad studerte folkediktning, som var de norske folkeminnegranskeres sentrale emne, plasserte interessene for folkemedisin og folketro ham uproblematisk i den folkloristiske leiren. Samtidig var det et metodestandpunkt hos ham at fenomener som offer til de underjordiske, virkninger av det onde øyet eller natursuggerende fruktbarhetsritualer best kunne studeres som deler av det vanlige arbeidslivet og husstellet. Som Norges første professor i folkelivsgranskning (1940–58) etablerte Lid etnologifaget som et bredt anlagt studium av folkekultur.

Karriære og miljø

Nils Lid fikk universitetsstipend for å skrive doktorgrad om norske slakteskikker i 1920 og hadde tre overlappende stillinger frem til han ble professor i folkelivsgranskning tjue år senere. Han var universitetsstipendiat i folkeminne (1920–28), leder for de folkloristiske undersøkelsene ved Instituttet for Sammenliknende Kulturforskning (1924–40) og dosent i landsmål ved Universitetet i Oslo (1935–40). I tillegg var han 1923–24 konstituert arkivar ved Norsk Folkeminnesamling. Av stillingene ser vi at Lid fant en rolle i det store og mangfoldige arbeidet med å dokumentere, studere og løfte frem folkekulturen i norske bygder på denne tiden.

Hvorfor var februar en kvinnemåned? Hva var egentlig en julekake? Hvorfor skulle griser slaktes i ”grisotta”? Hva ville det si å kaste gann? Hvordan så de eldste norske skiene ut og hvordan ble de laget? Ved å bla gjennom tekstene fra de første ca 15 aktive årene hans får man raskt øye på temaer Lid fortsatte å arbeide med frem til han døde: Folkelig tidsregning; sammenhengene mellom høstskikker og juleskikker; husdyrhold og slakting, jakt og fiske; forestillinger og praksiser forbundet med sykdom og helse, deriblant forestillinger om skadelig trolldom; skihistorie.

7.1. Nils Lid som student, trolig i 1918.
Foto i privat eie (Nils Lid Hjort).

Ser vi på de viktigste kanalene han brukte for å publisere skriftlige arbeider de første årene, plasserer han seg også i en slik sammenheng. *Maal og minne*, et tidsskrift for språkminner og middelalderlitteratur, ble startet i 1909 av Magnus Olsen, Sophus Bugges arvtaker som Norges fremste norrønfilolog. *Syn og segn*, som ble startet i 1894 av Arne Garborg med blant andre Moltke Moe i redaksjonen, var mindre strengt vitenskapelig og mer samfunnsengasjert, på samme tid kulturgranskende og kulturskapende. Fra 1908 til 1960 var Olav Midttun redaktør. Som formann i Studentmållaget i Oslo deltok Midttun sterkt i språkpolitikk og kulturpolitikk. Da Midttun ble riksprogramsjef for NRK (1934–47) overtok Lid dosenturet i landsmål

etter ham. Nils Lid etablerte sin egen røst på dette feltet med tidsskriftet *Ord og Sed* (1934–47).

Nils Lid blir ikke mye lest i dag. Mange vet ikke mer om ham enn at han var en slags mannhardtianer. Nå vil jeg følge løpebanen hans frem til han var etablert som en av Nordens ledende kulturforskere, og jeg vil prøve å finne ut mer nøyaktig hva slags mannhardtianer han var.

Veien til Norsk Folkemminnesamling

Nils Lid vokste opp i en søskenflokk på syv på gården Lid på Voss. I tillegg til å drive gården drev faren slaktebutikk i bygdesenteret og moren, som var utdannet lærerinne, var aktiv blant annet i herredsstyre, skolestyre og vergeråd. Den fire år eldre broren Johannes ble professor i botanikk, og den tre år yngre søsteren Brita var forfatter og lærerinne.¹

Skole og kunnskaper ble verdsatt på Lid,² samtidig som barna deltok i alt praktisk gårdsarbeid. De fikk begynne med de enklere oppgavene og avanserte til de mer krevende etter hvert. Til tross for evner og interesser var det ingen selvfølge at Nils Lid skulle få noen videre utdanning. Etter folkeskolen jobbet han som postbud i tillegg til at han hjalp faren. Men i 1909 slo Nils og Johannes seg sammen. De dro til Nordfjordeid og gjennomførte middelskolen på ett år. Det var nylig opprettet gymnas på Voss. Artium tok de på to år. Nils ble umiddelbart satt i arbeid som gymnaslærer på Voss. I 1913 dro han til Kristiania for å studere filologi med norsk som hovedfag, mens han livnærte seg med deltidsarbeid som lærer og journalist. Med fullført embetseksamen ble han i 1918 ansatt som lektor på gymnaset på Voss, men han vendte snart tilbake til Kristiania, til Norsk Folkemminnesamling (NFS) på Universitetsbiblioteket, som siden kom til å være arbeidsstedet hans, og i perioder også arbeidsgiveren.

Å gjøre karriere er et spørsmål om evner og innsatsvilje. Det er også et spørsmål om å være på rett sted til rett tid. I 1914, mens Nils Lid studerte filologi, hadde Knut Liestøl og Ragnar Th. Christiansen etablert Norsk Folkemminnesamling. De var i ferd med å bygge opp folkeminnegransking som vitenskaplig disiplin ved universitetet. Selv var de eksperter på muntlig litteratur, på studier av ballader, eventyr og sagn. Emnet som opptok Lid i hovedoppgaven, studiet av skikker og folketro, var en viktig del av det gryende internasjonale fagfeltet Liestøl og Christiansen ville knytte seg til. Å få Lid med på laget ville komplettere miljøet og gjøre det sterkere. Lids arkivskapende virksomhet, metoden han brukte for å skaffe seg et forskningsmateriale, hadde aktualitet. I svensk folkelivsgransking, i Lund, Gøteborg, Uppsala og Stockholm, eksperimenterte man med materialinnsamling med bruk av spørrelister. Institusjonene etablerte faste nettverk med respondenter, som mottok brev med spørsmål om kulturhistoriske temaer. Lid hadde brukt spørrelister for å samle materiale til hovedoppgaven, men begrenset til Vossebygdene. Da han i 1920 vendte tilbake til Kristiania med universitetsstipend i folkeminnegransk-

ing, var planen at han skulle videreutvikle arbeidet. Han skulle utnytte nettverket av folkeminnesamlere knyttet til Norsk Folkeminnesamling til å skaffe materiale for å skrive en doktoravhandling om slakteskikker fra hele Norge.

En forsker blir til

Nils Lids doktorgradsarbeid om slakteskikkene (se også kap. 21) var inspirert av Wilhelm Mannhardts arbeider, men uten å være noen direkte kopi. Siden det er Lids forståelse og bruk av Mannhardt dette skal handle om, kan det passe at vi lar Lid forklare ham for oss. Det gjorde han både i forordet til doktoravhandlingen og i den selvvalgte prøveforelesningen, som han senere lot publisere i *Syn og Segn* under tittelen "Wilhelm Mannhardt og hans nyskaping av den folkloristiske metoden" (1925).

Mannhardt begynte sin akademiske løpebane som mytehistoriker i tradisjonen etter Jacob Grimm. En venn av Mannhardt, Wilhelm Schwartz, fikk en idé om at den historiske sammenhengen Grimm hadde tenkt seg mellom religion og folketro burde vendes om. De fleste tyske mytehistorikerne tenkte seg at folketroen var avledet fra den hedenske religionen: Skikker kunne være rester etter hedenske ritualer mens eventyr og sagn kunne være rester etter hedenske myter. Schwartz så for seg folketroen som en slags lavere religion, med en lavere mytologi (Schwartz' begrep). Det fantes folketro også i den førkristne kulturen. Riter og myter i den høyere religionen kunne være tuftet på uttrykksmåter og forestillinger fra folketroen. Dagens folketro burde ikke først og fremst ses som rester etter den hedenske religionen, men som et parallelt fenomen til den førkristne kulturens folketro. Mannhardt utviklet et omfattende og originalt forskningsprogram for å undersøke ideen til Schwartz. Lid nevner noen av de metodiske prinsippene Mannhardt arbeidet seg frem til. Jeg tror vi kan regne med at momentene Lid betoner også hadde betydning for ham selv.

Det er først og fremst de tradisjonsbundne handlingene, skikkene, som skal undersøkes. Skikkene er det mest konstante av all folketradisjon. De kan holde seg temmelig faste selv når forklaringene av dem endres. Lids doktorgradsarbeid var altså en studie av slakteskikker, og senere var det også hele tiden studier av tradisjonsbetinget handling, av skikker, han rettet seg mot. Som Mannhardt holdt Lid seg til det Grimm'ske forskningsprogrammet i den forstand at kulturforskningen var tilbakeskuende. Det var alltid et poeng å se hvor langt

7.2. Fra Havråtunet, Osterøy i Hordaland, 1950, under produksjonen av Havrå-filmen. Nederst i bakken Nils Lid, ved kameraet Sigurd Agnell fra Norsk Film A/S, og nærmest står Brita Gjerdåker (Skre). Faglig ansvarlig for filmen var Robert Kloster, mens Brita Gjerdåker var nestansvarlig og bosatt på Havrå fra høsten 1949 til våren 1950. Foto Hilmar Stigum. Norsk Folkemuseum, NF.10133-002.

bakover i tiden skikkene kunne følges. Noen av de sterkeste forskningsbidragene til Lid handler om førkristen religionsutøvelse.

Lid skriver ofte at det er viktig å forstå skikkene som en del av lokale kultur og samfunnsforhold. Her viser han også til Mannhardt, som kritiserte tradisjonen etter Grimm for å forutsette at skikkene i et større geografisk område skulle henge sammen i et helhetlig religiøst system. Det er rimeligere å tenke seg folketroen som mangfoldig og variert. Det blir derfor et mål å dokumentere

variasjonen innenfor en skikk eller et sagn. Når en variant av en skikk er dokumentert, er denne varianten historisk knyttet til stedet der den ble funnet. Når en tilsvarende skikk kunne påvises flere steder hevdet Mannhardt at man ikke uten videre burde mene det var fordi tradisjonsbærerne hadde et felles kulturelt opphav. Andre forklaringer kunne være at skikkene var spredt eller at de var blitt til på ulike steder parallelt.

Mannhardts forskningsprogram siktet ikke mot å fange inn en tapt større sammenheng (den opprinnelige germanske religionen) men mot å skissere en stor og kompleks variasjon. Det er bakgrunnen for metodekravene han stilte. En skikk burde dokumenteres med så mange belegg som praktisk mulig, med det formål å få frem flest mulig varianter. Av samme grunn var det avgjørende at kildene ble mest mulig presist gjengitt. Teser om for eksempel ulike kultur-områder, skikkenes opphav og historiske omdannelser burde formes gjennom dokumentasjonsarbeidet. I dokumentasjonsprosessen burde forskeren være beskjeden med hensyn til spekulasjon. Djerpe analytiske kombinasjoner kunne komme senere. Mannhardt er mest kjent for den omfattende dokumentasjonen han satte i gang. Han tenkte det ville være hensiktsmessig å dokumentere ett for ett av virksomhetsområdene i folkekulturen, og valgte å sette i gang med skikkene knyttet til innhøstingen. Han utarbeidet en spørreliste om dette emnet som han fikk distribuert i mange europeiske land. I Norge fikk han hjelp av Sophus Bugge.

Det er lett å kjenne igjen Lid når han beskriver Mannhardt. Mens Mannhardt, i det studiet han rakk å gjennomføre, tok for seg hvordan innhøstingen av vegetasjonens årsvekst var organisert, tok Lids doktorgrad for seg et parallelt fenomen: den årlige avkastningen fra husdyrholdet. Innsatsen for å få frem en omfattende dokumentasjon av variasjonen i skikkene var utgangspunktet for videre arbeid. Det er tydelig at Lid mener den fremste analytiske oppgaven hans er å ordne materialet tematisk med variasjonsrikdommen intakt. Beskrivelsene av ulike skikker siteres ordrett. Teser formuleres sparsomt og varsomt. Måten han bygger teksten på, med lange serier av tilsvarende tradisjonsbelegg og uten å si for mye om hvilke analytiske mål vi beveger oss mot, gjør teksten nokså tunglest. Men når det demrer hva slags spørsmål forfatteren strever med, blir det spennende lesning. Et godt stykke ute i Lids tekst gikk det opp for meg hvor mye i dette studiet av slakteskikker som handler om forestillinger om sjelen.

Et tilbakevendende trekk Mannhardt fant i folketroen, en kan kanskje si det ble hans viktigste analytiske interesse, var hvordan gjenstander, planter og

dyr ble forstått som menneskeliknende. Viktige faktorer i menneskers omgivelser ble håndtert begrepsmessig som om de hadde et sjelsliv som liknet menneskenes. Mange av høstskikkene mente han for eksempel bar preg av at åkeren ble forstått som et menneskeliknende vesen.

Lid viser oss forestillinger om hvordan den som utførte slaktingen på en mental eller sjeelig måte kunne påvirke slaktedyret slik at det fikk en vanskelig død eller slik at slaktingen ikke ga god avkastning (Lid 1924:70). Videre tar han opp hvordan naboer eller fremmede med vrang vilje, av misunnelse eller i vanvare kunne påvirke slaktedyret eller slaktekniven slik at slaktingen gikk dårlig.

Lid tematiserer også hvordan slaktedyret kunne påvirke menneskene. Da er det ikke den regulære slaktingen, men mer spesielle tilfeller det handler om. Gravide kvinner burde ikke være til stede ved slakt. Hvis moren ble utsatt for blodet, skriket, blikket til eller synet av et døende dyr kunne det ufødte barnet ta skade på ulike måter (107ff). Mange mente det kunne gi ulykke å drepe katter og hunder. Det har vært vanlig å overlate slakt av slike dyr til marginale grupper (rakkere, tatere og finner). Skulle man gjøre det selv måtte ikke katten skytes, men henges eller druknes (131ff). Også når det gjelder hester har mange ment at man ikke skulle drepe disse dyrene direkte. Det har vært vanlig å styrte dem ned fra bratte klipper eller drukne dem (133ff). Lid knytter slike skikker til forestillingskomplekser om at menn og hester ville fortsette å ha sjeelig samkvem etter døden. Han konkluderer med at: ”dei eigentlege årsakene til desse ålmenne truene er fyrestellingar knytt til eigenskaper hjå dyret sjølv [...] Det viser seg at den ålmenne fordommen fyrst og fremst gjeld 'sjeledyr', umfram hesten soleis serleg hund og katt (147).”

Vi ser i denne første studien at Lids forskningsinteresser ikke bare dreiet seg om hvordan mennesker har oppfattet de sjeelige aspektene ved omgivelsene, men også om hvordan de har oppfattet sine egne sjeelige forhold. Dette var temaer han fortsatte han å arbeide med, og han holdt også fast ved formodningen om at svarene ikke ville komme som noe helhetlig bilde, men som variasjoner, tendenser og antakelser.

Mens Lid holdt på med doktorgraden var Liestøl og Christiansen involverte i etableringen av mellomkrigstidens store satsning på humanistisk forskning: Instituttet for sammenlignende kulturforskning (IFSK, se kap. 30). Juristen Frederik Stang hadde tatt initiativet. Instituttet ble lansert som en fredssatsning. Utforskning av kulturens nasjonsoverskridende utviklingsveier skulle bidra til å føre menneskeheten sammen. Instituttet skulle drive med

sammenliknende rettsvitenskap, språkvitenskap, religionsvitenskap og folkeminnevitenskap. Forskningsprofilen var bygget på et evolusjonistisk premiss med en positivistisk tendens: Ved omfattende, objektive og komparative studier av kulturens former og omdannelser, ville det store bildet av utviklingslinjer og omdannelsesmønstre gradvis komme til syne (Kyllingstad 2008:636). Lids fortolkning av Mannhardts forskningsprogram passet godt inn i denne sammenhengen. Dokumentasjonen skulle være omfattende og objektiv. Spekulasjonene skulle være beskjedne. Kompetansen Lid var i ferd med å bygge opp for å bruke spørrelister til dokumentasjon må ha virket attraktiv. Man så nok for seg at denne metoden skulle være godt egnet for sammenliknende kulturforskning.

Etter en periode som konstituert arkivar ved NFS i 1923–1924, mens Christiansen var på forskningsreise i Irland, fikk Lid i 1924 ansvaret for de folkloristiske og etnologiske undersøkelsene ved IFSK, og han beholdt denne stillingen frem til han ble ansatt som professor i etnologi i 1940. Arkivet etter Lid gir et innblikk i hvordan han brukte stillingen til å bygge seg en faglig plattform.

Nettverksbygger og redaktør

Det fortelles at for fremmede kunne Lid virke som en reservert person, men når man kom i kontakt med ham fikk man et annet inntrykk. Da var han både interessert og oppmerksom. Brevene hans viser at han jobbet grundig og planmessig med å bygge nettverk. Det gjelder selvfølgelig for dokumentasjonsarbeidet, som var basert på at han brevvekslet med flere hundre medarbeidere i alle deler av landet. Det gjaldt i like stor grad for forskingsarbeidet.

Fra 1918 sto han i kontakt med Reichborn-Kjennerud om temaer knyttet til slakting. Fra 1922 brevvekslet han med Qvigstad. Med stillingen ved IFSK kunne nettverksbyggingen skyte fart. En milepel i dette arbeidet var opprettelsen av Nemdi for gransking av norsk nemningsbruk (1933) med tidskriftet *Ord og sed*. Foruten Lid selv besto nemden av Sigurd Kolsrud, som var professor i nynorsk, og Gisle Midttun, som var konservator ved Norsk Folkemuseum. Nemdens virksomhet skulle være å sende ut spørrelister om på samme tid språklige og kulturhistoriske forhold. Listene skulle sendes til et landsdekkende nettverk med respondenter. Et viktig argument ved stiftelsen var at en slik dokumentasjon av språkbruk knyttet til ting, skikker og truer

ville gi verdifullt grunnlagsmateriale for arbeidet med *Norsk Ordbok*. En tilsvarende kobling mellom etnologisk og språkhistorisk dokumentasjon var etablert ved flere svenske arkiver, kanskje drevet lengst ved Dialekt- og folkminnesarkivet i Uppsala. Virksomheten til 'Nemdi' var finansiert av IFSK og av Nansenfondet. Lid var primus motor. Han var redaktør for *Ord og sed*, der spørrelistene ble trykket. Lid prøvde med ulike fremgangsmåter å utvide nettverket. Han sendte brev til samtlige kommunestyrer med bønn om hjelp til å finne lokale medarbeidere, og det skal ha gitt gode resultater.

I 1933 ble Lid kontaktet av en student med navn Svale Solheim, som ønsket å dokumentere skikker knyttet til fiske. De to utarbeidet spørreliste om dette emnet. I 1935 ble Solheim engasjert som Lids nærmeste medarbeider ved IFSK. Samtidig overtok han plassen etter Sigurd Kolsrud i 'Nemdi' og ble

7.3. Nils Lid og hans forlovede Dagny Fosse, 1921. Fra et bryllup på Gjerdåker nedre på Voss, utsnitt.

Brudeparet var David Gjerdåker og Berta (f. Geitle), den senere folkelivsgranskeren Brita Gjerdåker Skres foreldre. Brita skulle bli Nils Lids magistergradskandidat nr 2. Utsnitt av foto i privat eie (Dagfinn Skre).

7.4. Nils og Dagny Lid på eldre dager. Foto i privat eie (Nils Lid Hjort).

medredaktør av *Ord og Sed*. Etter 2. verdenskrig fikk det nystiftede Norsk Etnologisk Gransking overta medarbeidernetverket til *Ord og Sed*, og den landsdekkende kulturhistoriske dokumentasjonen til denne institusjonen er en videreføring av Lids innsats.

Lid var filolog og stilsikker målmann. Det kan ikke ha skadet hvis en ville bli tatt seriøst som folkeminnegransker i mellomkrigstiden. Lids filologiske bakgrunn kom til nytte i en viktig del av virksomheten hans: alt det redaksjonelle arbeidet. Svært mye i arkivet etter Lid handler om manuskripter, i alle stadier på veien fra førsteutkast til ferdig trykket tekst. Lid grunnla og var redaktør for en rekke skriftserier. *Ord og Sed* ble i 1951 fortsatt som tidsskriftet *Norveg*,³ der han var redaktør frem til han døde. Han var også redaktør for bl.a. *Studia Septentrionalia* (1945–58) og medredaktør for *Studia Norvegica* (1946–58). Han har vært en mann å ty til, ikke bare for å få utgitt tekster i gjennom disse kanalene, men i det hele tatt når det gjaldt å få manuskripter publisert. Han har involvert seg i alt fra finansiering til fremskaffelsen av illustrasjoner.

Fra midten av 1930-tallet ble nettverksbyggingen til Lid mer internasjonalt rettet. Han deltok ganske ofte med innlegg på internasjonale konferanser, både i Europa og i USA. Han var også med på å få en av tidens ledende folklorister, Stith Thompson, innvalgt i Det Norske Vitenskaps-akademi.

Et indirekte oppgjør

Mannhardt var ikkje berre langt fyre si tid, men stort set ogso framum vår tids folkelivsgransking. (Nils Lid 1933, "Um folkelivsgransking")

Jag sänder Dig här korrektur av mitt foredrag om Mannhardt i London. [...] De gav mig odelat medhåll i fråga om mina synspunkter, som fått klar bekräftelse genom studiet av naturfolken. Jag vet ju att Du själv har tagit en helt annan position, vilket jag anser vera på att Du i Oslo inte haft någon enda fackman att resonera med. (Carl Wilhelm von Sydow 1934, brev til Nils Lid)

Arkivet etter Nils Lid er oppbevart i de Etnologiske Samlingene ved Universitetet i Oslo. Har finner man blant annet brevveksling fra da Nils Lid i årene 1928–1942 var redaktør for to av bindene i bokverket *Nordisk kultur*. Han hadde ansvaret for emnene *Religionshistorie* og *Folketru*. Brevene viser at Lid sto i fortrolig forbindelse med verkets redaksjonssekretær Sigurd Erixon

(1888–1968). Ved å bygge opp de etnologiske undersøkelserne ved Nordiska museet i Stockholm hadde Erixon etablert seg som den svenske etnologiens sentrale skikkelse. For bindet om folketro hadde bokverkets hovedredaksjon engasjert den svenske folkloristen Carl Wilhelm von Sydow (1887–1952) til å skrive om *Övernaturliga väsen*.

Å hyre von Sydow til å skrive for Lid var en spennig kombinasjon. Fra 1929 bygget von Sydow mye av sin karriere på kritikk av den tyske forskeren Wilhelm Mannhardt (1831–1880) (se Skott 2010:73f). Nils Lid, på den annen side, holdt seg for å være en elev av Mannhardt, fra han begynte arbeidet med hovedoppgaven for filologisk embetseksamen i norsk: *Um slaktings-skikkane og slaktenemningane på Voss* (1918), og trolig helt til sin død. von Sydow så seg selv som foregangsmann for et nyryddet og tidsmessig folkloristikkfag. Han så Mannhardt som et utgangspunkt han måtte ta avstand fra. Lid så Mannhardt som et utgangspunkt han kunne bygge videre på.

Foredraget von Sydow hadde holdt i London i 1934 var et knallhardt utfall mot mannhardtsianke forskningsposisjoner. Teksten ble trykket i tidsskriftet *Folk-Lore* samme år, og siden i festskriftet til 70-årsdagen (1948). Verken Lid, Christiansen eller Solheim er å finne på gratulasjonslisten. Innledningsvis skriver von Sydow at han ikke vil kritisere Mannhardt selv, som var en drøftende og udogmatisk forsker. Han vil kritisere de som senere har gjort Mannhardts ideer til en fastlåst ortodoksi. Han argumenterer ikke egentlig mot den sentrale ideen, om at besjeling og natursuggerering, som praksiser i en lavere religion, kan ha vært byggestener for en høyere religion. Han angriper enkelte fortolkninger som har fulgt slike tankebaner, og han bruker dette til å latterliggjøre tankegangen. Han skriver (flere ganger) at den eneste rimelige forklaringen han kan se for disse feilgrepene, er at de er gjort av forskere uten praktisk kjennskap til folkelig skikk og bruk. Ellers ville de klart å skille mellom slikt som var ment for spøk og slikt folk har trodd på.

Kritikken minner ikke så rent lite om Mannhardts kritikk av tradisjonen etter Grimm: Folkets skikker bør forstås som varierte og lokale. Fortolkningen av dem bør ikke underkastes en enkelt forklaringsmodell. En bør ikke forsøke å tvinge skikkene inn i et enkelt sammenhengende trossystem. En må begynne med kontakt med folkets virkelighet, ikke med mytologiske ideer, ellers blir analysen lett overfortolkende.

Foredraget kritiserer arbeidene til Lid uten at navnet hans blir nevnt: Å foreslå den norrøne guden Ull som en personifisering av sauehold og ull-lykke er ren spekulasjon, ikke underbygget av fakta; meksikanske ritualer sier ingen

ting om europeisk kulturhistorie; dokumentasjonen av at julekaker er blitt bakt med det siste kornet fra åkeren kan være forårsaket av forskerens ledende spørsmål. Dette er temaer fra Lids arbeider *Juleband og vegetasjonsguddom* (1928) og *Julesveinar og grøderikdomsgudar* (1933).

Mannhardtkritikken kom opp igjen i full bredde tolv år senere. I forordet til avhandlingen *Årets äring* (1947) skrev Albert Eskeröd at han har fått temaet utdelt av veilederen C.W. von Sydow, som også får takk for idéutviklende diskusjoner. Lid er tydeligvis utpekt som en hovedmotstander. Ingen annen nordisk forsker vies like mye plass i den faghistoriske gjennomgangen, og dommen er hard:

Exempel plockas liksom hos Frazer från tämligen vitt skilda platser och tider och detta i full överensstämmelse med Lids principuppfattning av traditionsmaterialelets allmänmänsklighet. [...] En psykologiserande analogiforskning med enstaka traditionselement från i tid och rum skilda miljöer måste bli tämligen ofruktbar. En sådan forskning torde heller inte, om än aldrig så lärd och aldrig så habil, ha utsikter att ge övertygande resultat. Lids resultat äro i de flesta fall icke övertygande. Felet ligger både i utgångspunkten och metoden (Eskeröd 1947:24f).

Lid ble slått i hardkorn med Frazer som dogmatisk mannhardtianer. Han øvde vold mot tradisjonsmateriale for å bekrefte vage men høytflyvende teoretiseringer.

Var kritikken rammende? Det virker ikke helt rimelig når lavedelsmannen von Sydow antyder at bondesønnen Lid skulle mangle kjennskap til folkelig skikk og bruk og det er ikke spesielt treffende når Eskeröd karakteriserer forskningen til Lid som dogmatisk. Det ser ikke ut til at kritikken har påvirket arbeidsvilkårene til Lid. Da det skulle opprettes et professorat i etnologi i Oslo i 1940 var Lid var den eneste aktuelle kandidaten. Han har ikke hatt noen problemer med å få utgitt arbeidene sine eller med å få finansiert forskningsreisene. Han har beholdt tilliten hos utenlandske kolleger. Sigurd Erixon hadde ham jevnlig over for å undervise etnologistudenter i Stockholm og Uppsala.

Überørt av kritikken har han likevel ikke vært. Teksten om norrøn gudedyrking fra 1942 er en av Lids beste og mest gjennomførte mannhardtianske arbeider, men navnet Mannhardt blir ikke nevnt. I et brev datert mai 1947 advarte Erixon i diplomatiske vendinger om at avhandlingen til Eskeröd snart ville komme og at den inneholdt kritikk. På brevarket har Lid notert ”for meg er Mannhardt ingen trosbekjennelse. I somme av mine arbeid

har eg brukt hans materiale og metodar.” I første nummer av *Norveg* (1951) svarte Svale Solheim på kritikken i Eskeröds da fire år gamle doktoravhandling. Dette tyder vel på at sårene fremdeles sved. Solheim skriver at mens kritikk er en verdifull og nødvendig akademisk øvelse, er Eskeröds kritikk gjennomgående slik at den karikerer, forenkler og fordummer forskerne han nedvurderer. Unøyaktighetene i omgangen med Lids arbeider blir påpekt spesielt, men uten at navnet nevnes.

Skikk og sjel

Lids perspektiver for etnologifaget var bredere enn hans egne forskningsinteresser. I studieplanen for magistergraden i folkelivsgranskning fra 1941 skriver han, med tydelig inspirasjon fra svensk etnologi, at disiplinen handler om de sosiale, økonomiske og åndelige strukturene i det gamle bondesamfunnet, og utdyper at studiet blant annet vil dreie seg om ”næringar, arbeidsliv, reiskapsformer, byggeskikkar, samferdsel, festseder, tredomar og folkekunst” (Kolsrud 1981:199). Da Lid i 1957 fikk godkjent en studieplan for grunnfagseksamen i etnologi la han vekt på at studentene måtte få innføringer i praktisk museumsarbeid. Denne studieplanen ble stående nærmest uendret i over 20 år (Pedersen 1990:30f).

”Kva oppfatningar har dei i Dykkar bygd om sjela?” Solheim skriver at Lid hadde sans for humor, og han kunne komme med slike parodier på dårlig formulerte spørsmål i spørrelister (Solheim 1960:63). I nettopp denne parodien kan det ligge et element av selvironi, for spørsmålet om det sjelelige var et gjennomgangstema i Lids forskning. Jeg tenkte lenge at den skihistoriske forskningen til Lid kunne være et unntak, som en mer rendyrket øvelse i studier av materiell kultur. Lid var en av våre første skihistorikere og han arbeidet spesielt med å kartlegge den eldste historien. Han fant frem til ulike regionale skityper og knyttet dem til både former for landskap og former for bruk. Han var blant annet tidlig ute med å få pollendatert arkeologiske skifunn (Lid 1930). Så oppdaget jeg sammenhengen som gjør skistudiene til en logisk fortsettelse fra doktorgradsarbeidet om slakteskikker. Lid hadde tidlig fattet interesse for bruken av ski på jakt og de mulige betydningene som skiene kunne ha i jaktmagi. Han spekulerte på om Heming-navnet i balladen om *Ungan Hemingen (som kunde skie rænde)* kunne knyttes til forestillinger om hamskifte (Bø 1990:14).

Da Lid døde hadde han planer om å skrive en bok om religion, magi og trolldom hos polarfolkene. På 1950-tallet dro han på flere forskningsreiser til etnografiske biblioteker og samlinger i USA som forarbeider til boken. Det er mulig han her kunne samlet trådene fra tidligere studier. Christiansen sier det var vanskelig å se hvordan dette verket ville kommet til å se ut, for Lid hadde ikke egentlig kommet i gang med å skrive ut manuskriptet. Rigmor Frimannslund Holmsen har beskrevet hvordan Lids brukte å arbeide: Først skrev han mengder med spredte notater. Når han kom i gang med selve tekstproduksjonen sto han gjerne i lange perioder ved vinduet i Folkeminnesamlingen og så ut på trafikken i Drammensveien. Om kveldene dikterte han manuskriptene til en sekretær (Holmsen 1981:57).

Har forskningen til Lid relevans i dag? Jeg har i det minste funnet ett temmelig nytt større forskningsarbeid som går i dialog med resultatene hans. I avhandlingen *Gand, seid og åndevind* fra 2006 skriver Eldar Heide at det er Nils Lid som har gjort de viktigste studiene av magiske prosjektiler og sjelereiser i det norrøne området (Heide 2006:64). Flere av analysene til Heide har preg av å være utdypninger av Lids resultater. Men Heide skriver også at Lid gjennom forfatterskapet vakler i synet på hva gand skulle bety (Heide 2006:109). Jeg tror imidlertid det er en feiltolkning å se spennet i tilnæringsmåter hos Lid som vakling. Jeg vil snarere si det var i tråd med forskningsprogrammet hans å utforske det flertydige i gandbegrepet, og dette plasserer Lid nærmere Heides egen forskningsposisjon. Innledningsvis skrev jeg at Lid blir lite lest i dag. En av årsakene er ganske sikkert at han ble merket som mannhardtianer. Heide har lest Lid med stort utbytte. Det kan flere gjøre.

Litteratur

- Bø, Olav 1990. "Nils Lid." *Norveg*, b. 33, s. 9–20.
- Eskeröd, Albert 1947. *Årets äring. Etnologiska studier i skördens och julens tro och sed*. Nordiska Museets handlingar 26. Stockholm.
- Christiansen, Reidar Th. 1959. "Nils Lid in memoriam." *Norveg*, b. 6, s. 1–5.
- Heide, Eldar 2006. *Gand, seid og åndevind*. Avhandling (dr. art.) Universitetet i Bergen
- Holmsen, Rigmor Frimannslund 1981. "Nils Lid, den første norske professor i etnologi." *Dugnad*, nr. 3–4, s. 49–58.

- Kolsrud, Knut 1981. "Etnologien ved Universitetet i Oslo." *Norveg*, b. 24, s. 199–210.
- Kyllingstad, Jon Røyne 2008. "Menneskeåndens universalitet". *Instituttet for sammenliknende kulturforskning 1917–1940. Ideene, institusjonen og forskningen*. Acta Humaniora nr. 371. Avhandling for graden ph.d. Universitetet i Oslo.
- Pedersen, Ragnar 1990. "Norsk etnologisk fagprofil 1940–1960. En forskningshistorisk studie." *Norveg*, b. 33, s. 21–39.
- Refsum, Helge 1938. "Nils Lid". I *Norsk biografisk leksikon*, b. 8. S. 309–311.
- Skott, Fredrik 2010. "Hilding Celander (1876–1965)." I Hellspong, Mats & Fredrik Skott, red. *Svenska etnologer och folklorister*. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, Uppsala. S. 69–79.
- Solheim, Svale 1951. "Albert Eskeröd: Årets äring." Anmeldelse. *Norveg*, b. 1, s. 273–276.
- Solheim, Svale 1960. "Minnetale over professor Nild Lid." *Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. Årbok 1959*. S. 61–66.
- von Sydow, Carl Wilhelm 1948. "The mannhardtian theories about the last sheaf and the fertility demons from a modern critical point of view." I *Selected papers on folklore*, Rosenkilde and Bagger, Copenhagen. S.89 –105.

Omtalte arbeider av Nils Lid

1924. *Norske slakteskikkar med jamføringar frå nærskyldte område. Fyrste luten*. Videnskapsselskapets skrifter. II. Hist.-filos. Klasse. Kristiania. (Bind 2 ble aldri skrevet.)
1925. "Wilhelm Mannhardt og hans nyskaping av den folkloristiske metoden." *Syn og Segn*. Serprent.
1928. *Joleband og vegetasjonsguddom*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi. Oslo.
1930. "Skifundet frå Øvrebø. Med eit tillegg av Erik Granlund." *Universitetets oldsaksamlings årbok*. Serprent.
1933. "Um folkelivsgransking." I *Helsing til Olav Midttun på 50-årsdagen*. Noregs boklag, Oslo. S. 151–164.
1933. *Jolesveinar og grøderikdomsgudar*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. Oslo.
1942. "Gudar og gudedyrking." I Nils Lid, red. *Religionshistorie*. Nordisk kultur 26. Albert Bonnier, Stockholm. S. 80–153.

1950. *Trolldom. Nordiske studiar*. Festskrift til sekstiårsdagen. Cammermeyer, Oslo.

Utrykte kilder

Arkivet etter Nils Lid ved Universitetet i Oslo. Etnologiske samlinger 1 Nils Lid. D Korrespondanse.

NEG93 Barn i skolealderen fram til konfirmasjonen: 17633 (Johannes Lid), 18071 (Brita Lid).

Intervju med Ronald Grambo. Takk til Ronald for viktige perspektiver og opplysninger.

Noter

1. En av de første norske lydfilmene var basert på hennes fortelling *Gjennom eld og vann*. Både Johannes og Brita svarte gjennom en årrekke på spørrelister fra Norsk etnologisk gransking.
2. Nils lærte seg å lese da han var fem år ved å følge med på undervisningen til en to år eldre søster, og han satte i gang med å lære den tre år gamle Brita bokstavene. Han møtte opp på skolen for å lære mer, men kom tutlende hjem igjen da de andre guttene gjorde narr av ham fordi han var så liten. Den første større eiendelen han kjøpte for egne sparepenger var Snorres kongesagaer.
3. *Norveg* var et av tre tidsskrifter som i 2002 ble slått sammen til *Tidsskrift for kulturforskning*.